

DE MENING VAN ENKELE BOEREN OVER DE STREEKVERBETTERING MAAS EN WAAL WEST.

Op 20 september 1962 hebben de deelnemers aan een nascholingscursus van ingenieurs van de Directie van de Landbouw gesproken met 22 boeren en tuinders in Maas en Waal-West over de streekverbetering in dit gebied.

De bedoeling hiervan was de cursisten te stimuleren na te denken over de juiste aanpak van een streekverbetering. Als bijproduct is echter ook een zeer beperkt inzicht gekregen in de mening van de boeren over deze streekverbetering en dit zullen we trachten in dit verslag vast te leggen, vooral ten behoeve van degenen, die bij de uitvoering van deze streekverbetering betrokken zijn geweest.

Als in dit verslag eens wat kritiek wordt uitgeoefend op de gevolgde methoden dan is het zeer goed mogelijk, dat deze kritiek niet terecht is, omdat zij gebaseerd is op een gebrekkige kennis van de plaatselijke omstandigheden. Ook wil ik met deze kritiek achteraf niet zeggen, dat ik het zelf beter gedaan zou hebben, als ik indertijd voor de taak had gestaan om hier voorlichting te geven. Nakaarten is altijd gemakkelijk, maar niet zinloos, omdat er nog wel meer streekverbeteringen zullen komen.

De cursisten hebben aan de hand van een vragenlijst gesproken met min of meer volgens toeval gekozen boeren en tuinders. Aan de 17 boeren is gevraagd: "In sommige delen van ons land heb je streekverbeteringen. Is hier misschien ook zo iets geweest? Op deze vraag antwoordden slechts 3 boeren, dat ze hier nooit van gehoord hadden. Van hetgeen de streekverbetering voor Maas en Waal heeft gedaan noemden de overige 14 boeren:

- 2x niets
- 12x graslandwedstrijd
- 6x huishoudelijke voorlichting
- 4x melkhygiene
- 3x agrarisch sociale voorlichting
- 2x rundveefokkerij
- 1x bouwland
- 1x tuinbouw
- 1x kleingereedschap
- 1x tentoonstelling.

Het bleek wel, dat een belangrijk deel van de boeren geen duidelijk onderscheid ziet tussen de ruilverkaveling en de streekverbetering en hiermee ook niet ziet, dat zij door middel van hun streekverbeteringscommissie invloed konden uitoefenen op de gang van zaken in de streekverbetering.

DE BEDRIJFSVOORLICHTING.

Graslandwedstrijd.

7 boeren hadden zelf deelgenomen aan de graslandwedstrijd en 10 niet. Van deze laatsten gaven 8 een reden op, waarom zij niet aan deze wedstrijd hebben deelgenomen; 5 zeiden, dat zij om de een of andere reden de voor-

schriften voor een goed graslandgebruik niet precies konden opvolgen, b.v.: "Te magere grond, de boeren zouden me uitlachen", "geen paard, zodat ik de bossen moeilijk regelmatig kan maaien", "lage veebezetting door arbeidsgebrek of een nevenberoep". 1 boer klaagde, dat bij de waardering sterk werd gelet op kleinigheden, 1 was al van plan zijn bedrijf binnenkort te beëindigen en de laatste verklaarde, dat door deze wedstrijd wel bij zijn burens kon zien hoe hij zijn grasland moet verzorgen.

Op de graslandavonden zijn niet alleen de 7 deelnemers aan de wedstrijd geweest, maar ook 4 niet-deelnemers; 8 bezoekers vonden deze avonden belangrijk voor hun bedrijf, terwijl 3 hier geen oordeel over uitspraken. Door 7 deelnemers werd het verstandig geoordeeld, dat hier een toneelstukje in dialect werd opgevoerd, door 2 onverstandig, terwijl de overige 2 hier geen mening over uitspraken.

Op de vraag hoeveel voordeel zij zelf van deze wedstrijden hebben gehad werd de volgende antwoorden gegeven:

Voordeel	Deelnemers	Niet-deelnemers
geen enkel	0	3
een beetje	1	2
vrij veel	1	2
veel	3	0
geen antwoord	2	3

In overeenstemming hiermee waren 12 boeren van mening, dat de meeste oud-deelnemers hun grasland nu nog zo verzorgen als tijdens de wedstrijd, terwijl de overige 5 meenden, dat het nu iets minder goed gebeurde, maar niemand verklaarde dat het nu weer net ging als vroeger. Ook bij de niet-deelnemers is het graslandgebruik wel verbeterd; 2 boeren meenden zelfs evenveel als bij de deelnemers, 3 iets minder, 11 zagen een kleine verbetering, maar niemand zei: "Nog net als een jaar of 6 geleden"; 1 sprak hierover geen oordeel uit. Op de vraag of het verstandig is geweest, dat in dit gebied veel meer wedstrijden zijn gehouden dan in andere streken, zoals de overkant van de Maas, zeiden 13 boeren "Ja", 3 hadden hier geen oordeel over en slechts 1 vond deze wedstrijden overbodig.

In elk gebied zijn er natuurlijk bepaalde aspecten van de bedrijfsvoering, waarop men vooral let om te beoordelen of iemand een goede boer is of niet. Niet zelden zijn deze aspecten afgestemd op de omstandigheden van jaren geleden en niet op de huidige omstandigheden. Als dit het geval is, heb ik de indruk, dat een wedstrijd vaak een goed middel kan zijn om de groepsnormen op dit gebied te veranderen, mits deze voorlichtingsmethode op een tactische wijze wordt toegepast. Waarschijnlijk heeft het in Maas en Waal zeer goed gewerkt, dat geen enkele deelnemer buiten de prijzen viel.

5 deelnemers aan de graslandwedstrijd wisten nog, dat het krantje, dat ze tijdens deze wedstrijden gekregen hadden, "De Graslandkampioen" heette. Allen

waren over dit krantje bijzonder enthousiast, 2 noemden het zelfs uitdrukkelijk beter dan de gewone landbouwbladen. 4 wisten nog dat hier de namen van Graad en Hannes in voorkwamen en 1 alleen nog maar Graad. Juist deze gesprekken zijn zeer goed gelezen, al merkte wel een enkeling op, dat het moeilijk is om dialect te lezen, ook al spreekt men het dagelijks.

Bedrijfsbezoek en praatavonden.

Het laatste jaar hadden 4 boeren geen enkel bezoek van een voorlichter gehad, 8 boeren hadden 1 tot 3 bezoeken gehad en 5 waren nog vaker door een voorlichter bezocht. In vergelijking met andere gebieden is hier dus een groot aantal boeren bezocht.

Slechts 1 boer wist niet, dat er in de winter praatavonden zijn gehouden en 11 waren hier zelf geweest. Dikwijls waren zij bijzonder enthousiast over deze vorm van voorlichting, al zijn er ook wel boeren heengegaan, omdat zij meenden anders niet voor premies in aanmerking te kunnen komen. Een boer noemde als voordeel van deze praatavonden, dat daar mensen uit de praktijk spreken en geen vreemde snoeshanen.

De voorlichtingsdienst tracht nu de streekverbetering afloopt dit werk voort te zetten in Studieclubs, die de plaatselijke afdelingen van de standsorganisaties organiseren. Een enkele boer was echter van mening, dat de leden van deze besturen te oud zijn en daardoor de organisatie van deze studieclubs tegenwerken.

Rundveehouderij.

Van de 17 boeren wisten 5 niet, dat er in de streekverbetering speciale voorlichting was gegeven over de verbetering van de rundveehouderij. Als activiteiten op dit gebied noemden de overigen:

- 7x fokveedagen
- 4x kalveropfokwedstrijd
- 3x bevordering van de K.I.
- 2x veeaanloop
- 1x cursussen
- 1x veevoeding
- 1x melkcontrole

De naam van de veeteeltassistent Teunissen was aan 10 boeren bekend, die nogal eens met nadruk hun waardering uitspraken over diens werk. De fokveedag voor jongvee was bekend aan 8 boeren, en bezocht door 5. Men kan zich afvragen of het juist is geweest, dat deze fokveedag elk jaar weer in hetzelfde dorp is gehouden, zodat het voor de boeren uit de andere dorpen moeilijker was om hieraan deel te nemen. Een enkele boer was ook van mening, dat de veeteeltvoorlichting eerder had moeten beginnen.

Melkhygiene.

Dat er ook over de melkhygiëne wedstrijden zijn georganiseerd was bekend aan 9 boeren, terwijl 6 hier zelf aan hadden deelgenomen. In elk dorp in dit gebied was een voorbeeldmelklokaal, maar dit was slechts bekend aan 8 boeren, waarvan 4 hem ook hadden bezocht. Slechts 1 boer had enkele onderdelen overgenomen van hetgeen hier gedemonstreerd werd en niemand was van plan om dit nog te gaan doen; wel had 1 van de geëquëteerden zelf een voorbeeldmelklokaal. M.i. is er reden om ons af te vragen of de kosten en de moeite, die aan deze vorm van voorlichting zijn besteed niet beter op een andere wijze besteed hadden kunnen worden. (Vgl. G.Bareiss, E.Hruschka und H.Rheinwald, Probleme des Beispielsbetriebes, Stuttgart, 1962).

Premies.

In de eerste jaren van de streekverbetering is omstreeks f.80.000 besteed aan premies (subsidies) op de aanschaf van weidepompjes, afrasteringen e.d. Deze premies werden slechts gegeven aan boeren, die met de voorlichtingsdienst overleg pleegden over het gebruik hiervan. Van de geëquëteerde boeren hadden 11 wel en 5 geen gebruik gemaakt van deze premies (1 geen antwoord). Het blijkt wel, dat heel wat boeren als er dergelijke premies worden gegeven hier gebruik van maken door investeringen te doen, die zij anders nog niet zouden doen. Dit betekent echter niet, dat alle boeren deze premies als de oplossing voor hun problemen zien. Eén merkte zelfs op: "De boer is met premies niet geholpen; het gaat om grotere bedragen. Ze moesten renteloze voorschotten gaan geven". Op de vraag of het verstandig is geweest, dat de voorlichtingsdienst het beschikbare geld de laatste tijd meer is gaan gebruiken voor het aanstellen van personeel en minder voor premies, antwoordden 8 boeren: "Ja" en 7: "Nee", 1 sprak hierover geen oordeel uit, terwijl de laatste alleen maar vertelde, dat hij boos was over de afwijzing van een premieaanvraag 5 jaar geleden. Ik kreeg de indruk, dat juist de vooruitstrevende boeren, dit geld wensen te besteden voor het geven van voorlichting en niet voor premies. Persoonlijk lijkt mij dit standpunt juist, want m.i. moet het doel van een streekverbetering vooral zijn de boeren te ontwikkelen tot betere boeren. Hiervoor zullen zij o.a. moeten leren; wat het verschil is tussen rendabele en onrendabele investeringen en dit leren zij beslist niet door een premie op rendabele investeringen.

De fruittelers.

Bij deze streekverbetering is nauwelijks enige aandacht besteed aan de fruitteelt, alhoewel dit in deze streek zeker geen onbelangrijke bedrijfstak is, omdat men van mening was, dat de fruitteelt zich ook zonder extra

voorlichting wel voorspoedig ontwikkeld. Men zou zich kunnen voorstellen, dat een deel van de fruittelers zich tekort gedaan voelt, dat aan hun belangen zo weinig aandacht is gegeven. Van de 8 boeren met een belangrijke oppervlakte fruit had de helft het als een gemis gevoeld, dat bij de streekverbetering weinig over de fruitteelt is gesproken, maar geen enkel enquêteformulier vermeldde op dit punt felle kritiek. Wel meende een enkeling, dat het wenselijk zou zijn geweest door een goede voorlichting de omschakeling naar de fruitteelt te versnellen. Hiervoor zou het dan wenselijk zijn geweest in dit gebied een proeftuin te stichten, zoals Boom en Vrucht in Kesteren, een fruitteeltcursus te geven, meer voorlichting te geven over de aanplant en regelmatig bestrijdingskaarten te verzenden.

De tuinders.

In deze paragraaf bespreken we de antwoorden, die gegeven zijn door 4 groentetelers en 1 kleinfruitteler. De streekverbetering heeft een belangrijke invloed uitgeoefend op de omschakeling van een aantal kleine bedrijven naar de tuinbouw, veelal via kleinfruit en volle gronds groenteteelt naar glastuinbouw. Van de 5 geënquêteerden waren 4 tijdens de streekverbetering begonnen, terwijl de ander deze bedrijfstak belangrijk had uitgebreid. Dit is niet alleen een omschakeling geweest van kleine landbouwbedrijven, maar ook een postbesteller en een landarbeider hadden op deze wijze de gelegenheid gekregen om zelfstandig te worden. Deze omschakeling naar de groenteteelt werd door 2 tuinders gezien als een oplossing voor sommige kleine bedrijven en door 3 als één voor veel kleine bedrijven in Maas en Waal, maar niemand zag dit als een oplossing voor alle kleine bedrijven.

De extra voorlichting en de vakschool werden door 3 tuinders beschouwd als belangrijk voor henzelf om te besluiten om te schakelen naar de groenteteelt, maar 2 anderen niet; 1 was van mening, dat dit belangrijk was geweest voor alle groentetelers, 2 voor velen en 2 voor enkelen, maar niemand beschouwde deze extra voorlichting als onbelangrijk.

De vakschool was bezocht door 4 van deze tuinders, terwijl de ander hem slechts gedeeltelijk had bezocht. Alle 4 deelnemers hadden een gunstig oordeel over het onderwijs daar, alhoewel 1 wel van mening was, dat sommige lessen wat te hoog waren gegrepen en een ander meende, dat sommige lessen wel beter hadden gekund. Alle tuinders hadden het laatste jaar bedrijfsbezoek van de assistent gehad en 3 zelfs meer dan 3 keer. Opvallend is dat ze ook allemaal lezingen en demonstratiebedrijven hadden bezocht en met excursies waren meegeweest. Juist deze tuinders, die een nieuw vak moeten leren, hebben zeer veel belangstelling voor voorlichting. Het is

moeilijk precies aan te geven welke van deze voorlichtingsmethoden het belangrijkste is, maar we kregen de indruk, dat de meeste tuinders vooral aan waarde hechten aan wat zij met hun eigen ogen zien op een demonstratiebedrijf of een excursie of wat zij zelf op een cursus doen. Ook de bedrijfsbezoeken worden zeer gewaardeerd, maar aan lezingen hecht men veelal wat minder waarde.

Als beste opleiding voor een boerenzoon, die een groenteteelt bedrijf wil beginnen ziet men in het algemeen praktijk + vakschool en/of tuinbouw-avondcursus. Een lagere tuinbouwschool werd door 1 gewenst en een middelbare door 1 voor de grotere bedrijven en door 1 als de financiën geen rol spelen, wat zij gewoonlijk wel zullen doen. De praktijk wensten 2 tuinders alleen in de eigenstreek op te doen en 2 ook in andere streken.

Tussen de extra voorlichting over groenteteelt en de streekverbetering zagen 3 wel een samenhang en 1 geen, terwijl de ander zich op dit punt vaag uitdrukte.

Enkele algemene punten.

Van de 22 boeren en tuinders, die bezocht zijn, vonden 16 het wenselijk om ook na afloop van de streekverbetering deze activiteiten op de een of andere wijze voort te zetten. (Natuurlijk is het bij deze en bij andere vragen mogelijk, dat een kleiner aantal een dergelijk antwoord gegeven zou hebben, als de vraag niet door voorlichters was gesteld, maar b.v. door boeren.)

6 boeren en 3 tuinders vonden het wenselijk door te gaan met praatavonden en/of studieclubs, 2 met wedstrijden, 2 met avondcursussen en 1 met lezingen, terwijl 4 er geen idee over hadden hoe men door zou moeten gaan. Hoe dit gefinancierd moet worden is beslist niet duidelijk, 2 vonden dat de regering dit moest betalen, 1 de gemeente en 3 de standsorganisaties of de bedrijfsorganisatie, al werd hierbij wel opgemerkt, dat dit in de praktijk moeilijk gaat.

Op de vraag of er ook bepaalde onderwerpen zijn, waar de voorlichtingsdienst de laatste jaren te veel of te weinig aandacht aan heeft gegeven, zei niemand, dat men ergens te veel aandacht aan had gegeven. Nogal eens werd gevraagd om meer voorlichting op het gebied van de veehpudering, nl. 2x veeteelt, 1x veevoeding, 1x varkenshouderij en daarnaast ook 1x melkvoorlichting, 1x mechanisatie, 1x aardbeiden, 1x komkommers en 1x afzet van tuinbouwprodukten. Doordat hier een goede veeteeltassistent heeft gewerkt is hier veel meer voorlichting geven over de veehouderij dan in de meeste andere delen van ons land, zodat we ons wel eens kunnen afvragen hoe de mening van de boeren daar is op dit punt.

Het geld, dat beschikbaar is voor streekverbeteringen wordt niet

gelijkelijk verdeeld over alle streken van Nederland, waar het inkomen van de boeren betrekkelijk laag is, maar de intensieve voorlichting wordt achtereenvolgens op verschillende gebieden geconcentreerd. Een voorname reden hiervoor is, dat men hoopt op deze wijze de groepsnormen te wijzigen, die een vooruitgang van de landbouw in het streekverbeteringsgebied tegen gaan. Men meent, dat dit niet goed mogelijk zou zijn met de tamelijk extensieve voorlichting, die zonder een dergelijke concentratie mogelijk zou zijn. Een, niet volmaakte, poging om te bepalen in hoeverre deze hoop in vervulling is gedaan door eerst te vragen hoe men hier in het algemeen denkt over boeren, die er altijd vlug bij zijn om wat nieuws te proberen. Hierop antwoordden 12 boeren en tuinders gunstig, 7 ongunstig, terwijl 3 hier geen mening over uitspraken. Belangrijker is echter het antwoord op de volgende vraag, nl.: "Is er wat dit betreft de laatste jaren nog wat veranderd?" Hierop antwoordden 11 geënquêteerden, dat men er nu gunstiger over denkt, 6 nog net als vroeger en slechts 2 ongunstiger. Het lijkt er dus wel op, dat mede door de streekverbetering de boeren in deze streek gunstiger zijn gaan denken over mensen, die met hun tijd meegaan, zodat we mogen aannemen, dat zij ook na afloop van de streekverbetering hun bedrijfsvoering sneller zullen blijven aanpassen bij de veranderende omstandigheden dan in het verleden het geval is geweest.

Dat er op dit gebied echter nog geen ideale toestand is bereikt, bleek wel toen we vroegen hoe men zijn bedrijf over een jaar of 10 in grote lijnen denkt te voeren. Deze vraag is gesteld, omdat we wel kunnen verwachten, dat tegen die tijd een landarbeider meer dan 10.000 gulden per jaar zal verdienen. Als een boer in vergelijking hiermee een redelijk inkomen wil hebben, zal menigeen zijn bedrijf heel anders moeten voeren dan nu. Er zijn echter nog maar heel weinig boeren in Maas en Waal, die dit inzien. Van de boeren en tuinders verklaarden er 8 dat hun bedrijf dan nog ongeveer net zo zal worden gevoerd als nu, ^{anderen} 5 waren bezig hun bedrijf te beeindigen, 3 groentetelers verwachtten dat zij door zouden gaan met de omschakeling naar tuinbouw, 3 gaven op deze vraag geen antwoord en slechts 3 verwachtten veranderingen in hun bedrijfsvoering, zij het dan ook soms uitdrukkelijk kleine veranderingen. We kregen sterk de indruk, dat de meeste boeren niet met een vooruitziende blik hun bedrijf aanpassen aan de veranderende economische omstandigheden, maar zich laten leiden door de situatie van het moment. Ongetwijfeld zullen verschillende boeren, die nu zeggen, dat hun bedrijf over 10 jaar nog ongeveer zo gevoerd zal worden als nu, in deze periode wel een stuk grond in gebruik nemen van een buurman, die zijn bedrijf beëindigd of een melkmachine kopen als er moeilijkheden komen met de arbeidsvoorziening. Naar onze overtuiging zou

een bewust beleid in deze richting een gunstige invloed hebben op het inkomen van de boeren. Het lijkt mij daarom van veel belang, dat de voorlichting hier de laatste jaren veel meer in de bedrijfseconomische richting gaat en minder in de landbouwtechnische richting dan in het verleden het geval is geweest. Waarschijnlijk zou het hiervoor gewenst zijn, dat de boeren en vooral de boerenzoons meer contact gaan krijgen met boeren in andere streken van ons land, dat een veel hogere arbeidsproduktiviteit mogelijk is, dan in deze streek gebruikelijk is. Het beste zou waarschijnlijk zijn, dat een aantal boerenzoons eens een paar maanden meewerkt op bedrijven waar een 20 koeien per man gemolken worden. Het zal veel meer effect hebben wanneer zij zelf ervaren, dat dit mogelijk is, dan wanneer een ambtenaar hun dit verteld.

DE HUISHOUDELIJKE VOORLICHTING.

Er was slechts 1 van de 22 boeren en tuinbouwers, die niet wist dat er de laatste jaren in Maas en Waal naast voorlichting over het bedrijf ook huishoudelijke voorlichting was gegeven. Van de overigen wist 1 niet wie deze voorlichting had gegeven, maar de overigen noemden:

8x mevr. Jansen-Banning
13x mej. Banning
3x mej. Muntinga
3x de huishoudschool in Maasbommel
3x de Boerinnebond
2x mej. Verhagen
1x mej. Ottenschot
1x mevr. Puyenbroek

Verschillenden noemden hierbij meer dan één naam.

Om een indruk te krijgen van het effect van de verschillende voorlichtingsmethoden hebben we de huisvrouwen eerst spontaan laten vertellen op welke wijze ze van deze voorlichting gebruik hadden gemaakt om daarna te vragen of ze misschien ook gebruik hadden gemaakt van elk van de toegepaste voorlichtingsmethoden:

voorlichtingsmethode	spontaan	na vragen	totaal
bezoek van voorlichtster	2	3	5
lezingen bezocht	9	2	11
huiskamerbijeenkomsten bezocht	2	2	4
tentoonstelling bezocht	3	4	7
voorbeeldwoning of -object bezocht	4	4	8
kledingsshow bezocht	4	4	8
excursie	2	2	4
voorlichtingsiertuin bekeken	3	3	6
krantenartikelen gelezen	3	5	8
kasboek bijgehouden	1	2	3
matrassencursus gevolgd	1		1
geen gebruik gemaakt van de huishoudelijke voorlichting		8.	

Van de 14 huisvrouwen, die gebruik hadden gemaakt van de huishoudelijke voorlichting, verklaarden slechts 6, dat deze voorlichting enige invloed had gehad op hun eigen huishouden. Eén van de anderen noemde als voordeel van deze voorlichting: "Je bent eens een avondje uit". Opvallend is, dat zelfs sommige vrouwen, die een kasboek hadden bijgehouden zich niet bewust waren, dat zij hierdoor iets in hun huishouden hadden veranderd. Degenen die door deze voorlichting wel wat veranderd hadden, noemden:

- 3x diepvrieskluis
- 2x verbouwing
- 2x aanschaf apparatuur
- 1x aanschaf stoffering
- 1x slachtbehandeling
- 1x koken
- 1x arbeidsrationalisatie.

Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk, dat er wel meer veranderingen door de huishoudelijke voorlichting zijn beïnvloed, maar dat de huisvrouwen zich hier niet van bewust zijn, doordat op deze veranderingen ook andere invloeden hebben ingewerkt, zoals het huishoudonderwijs, de handel en de andere huisvrouwen. Anderzijds was er ook wel een voorbeeld van een betrekkelijk gering effect van de huishoudelijke voorlichting bij de huisvrouw, die wel wist dat er 3 huizen verder een voorbeeldkeuken was, maar die daar nog nooit was wezen kijken.

In deze streekverbetering is veel meer huishoudelijke voorlichting gegeven dan in het overgrote deel van ons land, maar toch vonden nog 5 huisvrouwen, dat hier te weinig voorlichting op dit gebied was gegeven, 9 vonden dit voldoende, niemand te veel, maar 8 hadden hier geen oordeel over. Van degenen, die vonden dat er te weinig voorlichting was gegeven, meenden 2 dat de voorlichting eerder had moeten beginnen, zodat invloed uitgeoefend had kunnen worden op de nieuwbouw en de inrichting van de nieuwe woningen, 2 hadden graag meer voorlichting gehad over koken en 1 over elk van de volgende onderwerpen: kinderopvoeding, verbetering van een oude woning, wasbehandeling en voedingsleer (vitaminen).

Dat er een samenhang bestaat tussen de huishoudelijke voorlichting in dit gebied en de streekverbetering werd door 17 huisvrouwen wel en door 4 niet gezien. Op de vraag hoe men aan zijn inlichtingen denkt te komen nu er een einde komt aan de extra huishoudelijke voorlichting in dit gebied werd geantwoord:

- 6x boerinnenbond
- 3x huishoudschool
- 3x winkels
- 3x damesbladen
- 1x familie
- 4x geen belangstelling voor inlichtingen
- 5x geen oordeel

DE AGRARISCH-SOCIALE VOORLICHTING.

Het begrip agrarisch-sociale voorlichting was slechts aan 4 van de 22 boeren en tuinders in dit gebied bekend, maar wel wisten velen iets van de activiteiten, die deze voorlichting hier heeft ondernomen, nl.:

Bekende activiteiten	A.S.V. bekend	A.S.V. onbekend	totaal
Voorlichting over zakgeld	1	4	5
Voorlichting over beroepskeuze	1	7	8
Kadervorming	1	2	3
Verhouding tussen de generaties	2	5	7
Weekends op "Ons Erf"	0	2	2
Plaats van de boer in de maatschappij	0	3	3
Niets van bekend/geen antwoord	1	8	9

Een boer verklaarde, dat de agrarisch-sociale voorlichting in zijn dorp een belangrijk effect had gehad. Met één lezing was nl. bereikt, dat een groot deel van de ongeorganiseerde jeugd regelmatig onder toezicht van ouderen in het parochiehuis bijeenkwam en daar zelf het initiatief nam tot allerlei vormen van vrijetijdsbesteding. Deze boer zag dit, waarschijnlijk terecht, als een zeer goede wijze van kadervorming, waaraan deze streek naar zijn mening een grote behoefte heeft.

Tot slot wil ik graag allen danken, die aan dit onderzoek hebben meegewerkt: de boeren, die op een mooie dag hun tijd hebben willen geven om met de cursisten te praten, de voorlichter(s)ters, die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan dit onderzoek, de cursisten zelf en de leiders van de nascholingscursus van ingenieurs van de Directie van de Landbouw, die het initiatief tot dit experiment hebben genomen.

Ir A.W. van den Ban
Afd. Sociologie en Sociografie van
de Landbouwhogeschool
Wageningen.